

Незаустављив продор информационих технологија и англоглобализација учинили су да енглески у Србији постане такозвани одомаћени страни језик. Хибридизација енглеског са локалним језицима је светски феномен, али је код нас узела рогобатне и често карикатуралне размере. Разлог томе је запостављање свих социјално-културних вредности, укључујући и одсуство јасне језичке политике. Овај процес одвија се упоредо са грубим запостављањем ћирилице, мада је у питању Уставна категорија.

Искуство из многих области [\[1\]](#), па и биомедицине, показује да трома реакција на појаву новог страног израза води његовом неизбежном одомаћењу, ма како неприкладно звучао. Док су се, рецимо, наши лекари својевремено погађали да ли тада нови појам *скрининг* треба превести као прочешљавање, решетање или друкчије, било је већ касно за промену. Хрвати су се определили за пробир, што звучи досетљиво, али није вероватно да ћемо ми то прихватити.

Позван да здравствено просвећује народ, мало који лекар ће одолети да своју 'научност' не доказује указивањем на опасност од *акцидентата* (никако повреда, удеса и сл.), јер доводе до *лацерација, перфорација, малформација* и, с тачке гледишта разумљивости поруке, осталих измотација. У брошурама се упозорава на *визинг* („свирање“ у грудима), саветује се да се вода *конзумира* (не и да се пије), а да се крема не маже, већ *апликује* (ваљда ради бољег *бенефита*).

Употреба страних речи делимично је израз пословичног синдрома Стеријине Феме, а знатно више механичког стварања језичких монструма англиканског порекла услед

лењости духа.

Најпогубнију улогу у загађењу језика играју здравствене власти. Карикатурално и накарадно звуче кованице Национални центар за фармаковигиланцу (уместо за фармаколошку будност, позорност или слично), дата центар (где 'дата' није партицип перфекта глагола 'дати', већ означава податке), субјунит (уместо подјединичне) вакцине и многе друге. Званичници се хвале: „Три општине су обухваћене *Сентинел* надзором“. Та страна реч се, ваљда из поштовања, пише великим словом и не ставља у одговарајући падеж, а једино је важно да се не чује за „прости“ предострожни надзор (као што ни

ентинел

догађај не сме да буде, како би било у духу језика и трагања за смислом, сигнални догађај).

Насиље над језиком посебно је дошло до изражаја када је, упркос упозорењу лингвиста и језички образованих лекара, законом наметнута историјски и логички потпуно неутемељена синтагма јавно (уместо народно) здравље. Истовремено је сузбијање болести постало њена контрола, а злоупотреба те лексеме од стране законодавца је довела до комичне ситуације да она истовремено означава међусобно супротстављене појмове. Осврнимо се детаљније на та два несрећно одабрана израза. Један је, дакле, 'јавно здравље', а други 'контрола'.

Јавно здравље

Осим „доктора медицине и лекара књаза српског“, Константина Александридија, који је 1819. године први дошао у Србију из Грчке, огромној већини лекара пристиглих за њим немачки је био или матерњи језик или језик на којем су стицали стручно образовање. Утицај француског је био много мањи и осетио се тек у последњим деценијама XIX века, а један од првих примера позивања на енглески уследио је пре 131 године, када је најутицајнији српски лекар XIX века, Владан Ђорђевић, у скупштинској дебати цитирао Бенџамина Франклина, преведећи његову познату максиму „*Public health is public wealth*“ као „Народно здравље је народно благостање“. Његов надахнут говор, као пример узорног беседништва којим се унапређује здравље народа, штампан је у угледном бечком медицинском часопису.

Од тада, дакле још од успостављања модерне српске државе, лекари су се увек и само

Пише: Зоран Радовановић
уторак, 12 фебруар 2013 10:40

борили за народно здравље. Дилеме није било утолико пре што та синтагма представља и буквални превод с немачког (*die Volksgesundheit*).

До промене је дошло изненада, пре седам година, а у јавности се највише очитовала када је централној народноздравственој установи у Србији, која носи име нашег најпознатијег посленика на пољу спречавања болести и унапређења здравља, др Милана Јовановића Батута, насилно и арогантно промењен назив (Институт за заштиту здравља постао је Институт за јавно здравље). Иронија је што се Батутова вишедеценијска борба за народно здравље данас означава појмом који му никад није био близак (јавно здравље). Како је до тога дошло?

И Владан Ђорђевић, и Батут, и њихове колеге, али и образовани лаици, попут Васе Пелагића, увек су своју активност на пољу заштите и унапређења здравља људи означавали само и једино као народноздравствену. Тај устаљени термин јавља се и у називима установа (рецимо, Министарство народног здравља Краљевине СХС) и публикација које оне издају (нпр. часопис Народно здравље, Годишњак о народном здрављу Краљевине Југославије). И после ослобођења се по републикама оснивају министарства народног здравља.

Поучно је да је најпознатија установа из те области у овом делу света, Школа народног

здравља у Загребу, у име поштовања традиције задржала назив од пре осам деценија, из времена свог оснивања (када је о томе одлучивао управо Батут), мада се у Хрватској данас користи термин јавно здравство. У тој земљи имају разлога да се, уз наведени светли изузетак, дистанцирају од заједничке прошлости у име политике познате као „страх од малих разлика“, али ипак показују осећање мере. Поставља се, међутим, питање зашто смо се ми одрекли властите, у том погледу поштовања достојне историје. Постоје три могућа објашњења:

1. Идеолошка острашћеност

Појединци који су током претходне две деценије представљали везу између политике и медицине, испољили су, у насталом суноврату свих вредности, две своје особине: с једне стране, одсуство поштовања према историји и традицији, а с друге стране, потребу да своју правоверност докажу презиром према свему што је приватно, па су се определили за „прогресивни“ присвојни придев „јавно“. Нису ни знали, а није им било ни важно, да је Батут, још као млад доктор, 1888/89. год. студентима Велике школе предавао, како се ондашњом ортографијом означавало, „особену или приватну Игијену“ и „јавну Игијену“, правећи разлику између њих и уважавајући ноторну чињеницу да народно здравље, по дефиницији, обухвата и јавни и приватни сектор. Оснивач Института за социјалну медицину, професор Предраг Мићовић, после дугогодишњег боравка у иностранству, схватио је суштину, па је писао у „Политици“ да не уме да дефинише 'јавно', све док му се не објасни шта је тајно здравље.

2. Одсуство промишљања праћено тврдоглавошћу

У уџбенику социјалне медицине из кога су студенти и ове јесени полагали испит помиње се само јавно здравство. До скора је аргумент аутора био да, по аналогiji са школством, постоји и здравство, мада је то потпуно неразумевање појма о којем је реч, јер је народно здравље много шири концепт, обухватајући, поред мреже здравствених установа, невладине и друге организације, појединце, попут учитеља, природних предводника у заједници итд.

Завиривање у међународно признате уџбеничке дефиниције учинило је да се схвати сва бесмисленост тог става, па су доносиоци одлука јавно здравство преименовали у јавно здравље. Остао је, нажалост, придев „јавно“, било због поменуте нетрпељивости према приватном сектору, било због необичног схватања самопоштовања, по типу „ипак смо и

ми у праву“.

Шта год да је разлог, све апсурдније и аутистичније постаје упорно игнорисање упозорења стручњака за лингвистику. Потребно је много ароганције да се устврди како се у свој посао не разумеју академик Иван Клајн, који је само током новембра два пута у НИН-у указао на неприхватљивост придева „јавно“ у датом контексту, професорка Рада Стијовић која је недавно тој теми посветила цео текст у „Политици“, да не набрајамо стручњаке са Катедре за српски језик Филолошког факултета и Института за српски језик САНУ или угледне појединце, попут покојног Милана Шипке. Да ли би ти језички новатори с истом неувидљивошћу презриво гурнули у страну инжењере и латили се виска и мистрије да граде савски мост?

3. Умишљеност о сопственој мисији

Најопасније и најудаљеније од реалности је уверење 'кумова' овог спорног термина да су пронашли неко народно здравље, друкчије од претходних. Та донкихотска узнесеност бележена је у прошлости и с историјске дистанце се увек показивала комичном. Ипак се нико није усудио да мења кованицу 'народно здравље', јер би то било схваћено као светогрђе према оснивачима санитарног покрета пре скоро 200 година. Најдаље се отишло додавањем прилога 'ново' уз постојећу синтагму. Познат је пример Американца који се пре 90 година у својој књизи "Ново народно здравље", залагао да се, уместо санитарних и социјалних реформи, енергија усмери ка откривању и изолацији оболелих од туберкулозе и сличних зараза. Такав став је управо антипод суштини народног здравља и убрзо је пао у оправдани заборав. И касније, током протеклог века повремено су се јављали захтеви за преформулисањем дотадашње политике народног здравља, али су основни принципи, па и назив, остали мање-више исти још од времена енглеске индустријске револуције.

Интересантно је да многи образовани људи, без обзира на струку којом се баве, а са смислом за логику и поштовање традиционалних вредности, у пуној мери увиђају проблем, али резигнирано констатују да је, с једне стране, накарадни термин „јавно здравље“ већ озваничен, а да, с друге стране, у друштву у коме су могуће разне „Луке

Београд“, ни за какав ангажман нема наде. То много речитије говори о стању духа националне интелектуалне елите него о самој овде приказаној терминолошкој (и не само терминолошкој) дилеми.

Контрола

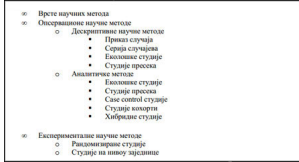
Упадљив језички терор законодавац је наметнуо речју „контрола“. Она се сада ретко исправно користи, рецимо у синтагми *контрола здравственог стања* или *контрола шећера у крви*, а све чешће у погрешном контексту. У биомедицини се *контролишу* феномени које треба пратити или одржавати у одређеном опсегу, на пример крвни притисак, а туберкулозу и друге болести ваља само и увек сузбијати.

У питању је одбацивање успешно преведеног и још давно опште прихваћеног појма. Реч контрола (енглески: *control*) је у нашој превентивној медицини увек превођена као сузбијање. Наше здравствене власти су административном одлуком, а противно свакој логици, у установама за јавно (народно) здравље образовале центре за *контролу* и превенцију болести, са одељењима за *контролу* и превенцију заразних, као и незаразних болести. Сходно прописима, у тим установама постоје и „лица задужена за *контролу* забране пушења“. Док им је основни посао да *контролишу* болести сузбијајући их, њихова додатна обавеза је да забрану пушења *контролишу* на супротан начин, тј. не сузбијањем забране, већ њеним спровођењем. У првом случају, контрола означава борбу против нечега (болести), а у другом - за нешто (за забрану).

Механичко повођење за том речи, уз жељу да се буде оригиналан, довело је и до покушаја одбацивања устаљеног појма анамнестичка студија у корист конструкције „студија случајева и *контрола*“ (према енглеском *case-control study*). И ако се оставе по страни други разлози против те новотарије (вишедеценијска традиција, предност описивања студије једним придевом уместо именицама у генитиву, верност приказу суштине студије јер се узима анамнеза, неприкладност називања необолелих испитаника *контролама*, као и

Пише: Зоран Радовановић
уторак, 12 фебруар 2013 10:40

болесника случајевима итд.), поставља се питање како уведеним новогвором означити анамнестичко-кохортне студије, а да цео тај прегломазни склоп не звучи комично?

Поврх свега, реч је о реткој ситуацији када је српски језик у предности над енглеским: сузбијање је прецизније и одређеније од свог енглеског пандана *control*, а у том језику и не постоји посебна реч за анамнезу (енглески:

case history

). Некритично обухватање различитих појмова једним изразом (све присутнија контрола служи као „џокер“) осиромашује језик, па неминовно води свођењу мисли на реченичне карикатуре попут: „Треба ми једна

контрола

за

контролисање

конфаундинга у студији случајева и

контрола

о

контроли

забране пушења међу запосленима у центрима за

контролу

и превенцију болести.“

С мало претеривања, може се очекивати да ускоро не једемо, већ контролишемо апетит. Биће потребно много напора да се врати потиснуто сузбијање или, зависно од контекста, одговарајући други израз.

Врло је тешко исправљати рогобатности када их већ наметне законодавац. Међутим, стручна и етичка обавеза образованих људи је да се не мире с језичким накарадностима.

Срећа је што ранији појединачни отпор таквим бахатостима, оличен повременим упозорењима у лаичкој штампи и научној литератури, почиње да добија организовани облик, посебно од септембра 2012, када је на Медицинском факултету у Нишу уприличен округли сто „Језик у медицини“. Заједнички наступ србиста, англиста и лекара обећава боље дане незавидном стању језика у српској медицини и народном здрављу.

Наду улива околност да су досадашњи изоловани напори већ учинили да се осете посрамљеним 'изумитељи' неких од најрогатнијих примера 'новоговора'. Тако је, срећом, пристрасност потисла једно време фаворизовани „бајас“, придруженост накарадно звучећи „конфаундинг“, а унакрсни однос шанси - још рогатнији „одс рејшио“. Данас је све теже наићи на појединце којима „отменије“ од огледа звуче „трајали“ (енглески:

trials

), с дугосилазним акцентом на другом слогу, како би ачење деловало још карикатуралније.

Остали су

Дизајн радионица

Waterliving

,

Wellness

институт ("Превенцијом и

wellnessom

до здраве нације"),

анти ејлинг

медицина итд.

Посебан проблем су енглески изрази који делују непреводиво (*human vs. humane*), па постоје хумана акција, али и хумана болест, хумани вирус и сл., уз једнако тешко замисливе њихове пандане (нехумана болест, нехумани вирус). Ту су у питању непремостива ограничења српског језика.

Једноставан и лако применљив начин борбе против кварења језика је извргавање руглу језичких игнораната, ма ко да су. Подсмех је најбоље оружје против сваке диктатуре, укључујући и језичку, коју нам намећу необразовани „ауторитети“`.

Овај скуп је, уз недавно одржани округли сто „Језик у медицини“, ретка прилика да се не само чује глас стручњака, већ и да се они удруже, како би се створила критична маса компетентних лингвиста и лекара, спремних да указују на грешке и, ако треба,

арбитражу.

Зоран Радовановић је редовни професор епидемиологије у пензији. Био је управник Департмана за медицину заједнице и Департмана за примарну заштиту Медицинског факултета у Кувајту, председник кувајтског Факултета за народно здравље, саветник СЗО, консултант харвардске Школе народног здравља, координатор истраживања здравствених последица ирачког рата итд. Пре одласка из земље, 1988. године, обављао је дужност шефа Катедре и управник Института за епидемиологију Медицинског факултета у Београду, генералног секретара Савеза лекарских друштава Југославије, председника Савезне комисије за заразне болести СФРЈ итд. Члан је Академије медицинских наука СЛД. Сада се бави публицистиком, активан је у неким невладиним организацијама и председник је Лиге за имунизацију. □ Иницирао је организовање округлог стола „Језик у медицини“ на Медицинском факултету у Нишу септембра 2012. и био модератор на том скупу.

[1] Текст се делимично састоји од аутоцитата, а прочитан је децембра 2012. године на Медицинском факултету у Београду, у оквиру манифестације „Стремљења и новине у медицини“.